

maya başlamışlar, bunun üzerine Allah onlara İlyâs'ı peygamber olarak yollamıştır. Bir rivayete göre küçüklüğünde vuku bulan bir hadise üzerine dağlara kaçıp ömrünün kırk yılını oralarda geçirmiş, kırk yaşında kendisine peygamberlik verilmiş, yetmiş karyeye gönderilmiştir.

İslâmî kaynaklarda da İlyâs'ın Kral Ahab ve Kraliçe İzebel'in saltanatları döneminde yaşadığı bildirilir. Kral Ahab putlara tapıyor ve kavmini de buna zorluyordu. İlyâs onları Ba'l'e tapmayı bırakıp Allah'a kulluğa davet etti. Kral Ahab, İlyâs'ın davetine uyarak putperestliği terketti. Bir ara karısı İzebel komşusunu öldürterek bahçesini ele geçirince Allah onları ikaz etmek ve bahçeyi iade etmelerini, aksi takdirde cezalandırılacaklarını bildirmek için İlyâs'ı gönderdi. Ahab buna kızarak putperestliğe döndü ve İlyâs'ı öldürmeye kalkıştı. Bunun üzerine İlyâs yedi yıl dağlarda ve mağaralarda gizlendi. Bir ara ortaya çıktıysa da kralın düşmanlığı devam ettiği için tekrar dağa döndü. Anlatıldığına göre uzun zaman sonra dağdan inen İlyâs, Yûnus b. Mattâ'nın (başka bir rivayette Elyesa' b. Ahtub) annesinin evine misafir olur ve burada altı ay kaldıktan sonra dağa döner. Kavminin putperestlikte ısrar etmesinden dolayı çok üzülen İlyâs, yedi yıl sonra İsrâiloğulları'nın yaptıklarından bıktığını ifade ederek Allah'tan ruhunu almasını dilerse de bu dileği kabul edilmez. Ancak İlyâs'a üç yıllığına yağmura hükmetme yetkisi verilir. Onun yağmuru durdurmasıyla büyük bir kıtlık ve kuraklık baş gösterir. Üç yılın ardından meleklerin araya girmesiyle kuraklık sona erer, İlyâs'ın duasıyla yağmur yağar, tekrar bolluk ve bereket olur. İsrâiloğulları'nın yine de isyandan vazgeçmemesi üzerine İlyâs kendisini bu dünyadan kurtarması, katına çağırması için Allah'a niyazda bulunur. Sadık müridi Elyesa' ile birlikte iken ateşten bir at gelir, Elyesa'nın hayret nidaları arasında İlyâs ata binip göğe yükselir (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 58-62; a.mlf., *Târîh*, I, 461-464; Sa'lebî, s. 252-259; İbn Kesîr, I, 337-339; Köksal, II, 135-140). İslâmî eserlerde yer alan İlyâs ile ilgili bilgilerin kaynağı genelde Ahd-i Atîk (I. Krallar, 17-II. Krallar, 2) ve diğer yahudi rivayetleridir. İlyâs'ın dileğiyle meydana gelen kuraklık, Ba'l rahiplerinin, komşuları olan bahçe sahibinin, İlyâs'ı yakalamaya giden askerlerin kıssaları gibi unsurlar bazı farklılıklarla yahudi kaynaklarında da bulunmaktadır.

İlyâs peygamberin halen hayatta olduğuna dair Kur'an-ı Kerîm ve hadislerde

bilgi yoksa da bu konuda yine İsrâiliyat türünde çeşitli rivayetler vardır. Kâ'b el-Ahbâr'dan nakledilen bir rivayete göre dört peygamber halen sağdır. Bunlardan İlyâs ve Hızır yerde, İdris ve İsâ göktedir. İlyâs karalarda, Hızır ise denizlerde Muhammed ümmetinden darda kalanların imdadına yetişmekle mükelleftir. Ancak İbnü'l-Cevzî, Hızır ve İlyâs'ın hayatta olduğunu ileri süren bütün rivayetlerin uydurma olduğunu belirterek bunların öldüğüne dair çeşitli deliller ileri sürer. Meselâ Kur'an'da, "Ey Muhammed! Biz senden önce dünyada hiçbir insana ebedilik vermedik" buyrulurken (el-Enbiyâ 21/34) Hz. Peygamber de o anda hayatta olanlardan 100 yıl sonra kimsenin kalmayacağını ifade eden hadisiyle (Buhârî, "İlim", 41; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 18; Tirmizî, "Fiten", 64) hiçbir insanın ölümsüz olmadığına işaret etmiştir. Ayrıca İslâm âlimlerinin çoğu İlyâs'ın öldüğüne kanidir.

Bazı tefsirlerde İlyâs'ın aslında İdris peygamber olduğu yönünde rivayetler yer almaktadır. Abdullah b. Mes'ûd kıratinde İlyâs'ın kelimesinin İdrâs'ın şeklinde olduğu, onun mushaftaki İlyâs kelimesini de İdris diye okuduğu kaydedilmektedir; İbn Mes'ûd ile birlikte İbn Abbas'tan da bu yönde bir rivayet aktarılmaktadır (Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, XXIII, 61-62). Ancak İdris ve İlyâs farklı zamanlarda yaşamış iki ayrı peygamberdir (Buhârî, "Enbiyâ", 4). İdris, Hz. Nuh'tan önce yaşamıştır. İlyâs ise daha muahhar olup Hz. Hârûn'un torunlarındanır.

Kur'an-ı Kerîm'de ve sahih hadislerde Hızır ile İlyâs'ın aynı şahsiyet olabileceğine dair bir işaret bulunmamasına rağmen bazı rivayetlerde bu ikisi arasında bir münasebet bulunduğu öne sürülmekte, kardeş veya aynı kişi oldukları belirtilmektedir (Aydemir, V/2 [1981], s. 35). Halk inançlarında da bazan bu ikisi birbirinden ayırt edilmemektedir. Fakat temel İslâmî kaynaklarda Hızır ve İlyâs iki ayrı şahsiyet olarak mütalaa edilir. Kur'an'da İlyâs adı geçmekle beraber Hızır ismine rastlanmaz. Bununla birlikte müslüman müellifler, Ehl-i kitap rivayetlerinde ve diğer folklor malzemesinde ikisi arasında büyük bir benzerlik olduğunu görmüşler, bunu da ikisinin zaman zaman buluştuğu ve bazı ortak işler yaptığı şeklindeki rivayetleri dikkate alarak açıklamaya çalışmışlardır. Hızır kelimesinin lakap, İlyâs'ın da isim olabileceğini düşünen müellifler Hızır'ın asıl isminin Belyâ olduğunu kabul etmişlerdir. Belyâ, İlyâs'ın farklı bir telaffuzun-

dan ibaret olup bütün şarkiyatçılar, İslâmî kaynaklarda ve halk inançlarında Hızır diye bilinen şahsiyetin temelde Kitâb-ı Mukaddes'teki İlyâ figüründen başkası olmadığını sonucuna varmıştır (Ocak, s. 79-80).

BİBLİYOGRAFYA :

Mustafavî, *et-Tahkîk*, I, 113-117; Buhârî, "Enbiyâ", 4; "İlim", 41; Ebû Dâvûd, "Melâhim", 18; Tirmizî, "Fiten", 64; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), XXIII, 58-62; a.mlf., *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 461-464; Sa'lebî, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, Beyrut 1985, s. 252-259; Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî, *el-Mu'arreb*, Tahran 1966, s. 13; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, I, 337-339; *Tecrid Tercemesi*, IX, 88-89; J. Horowitz, *Koranische Untersuchungen*, Berlin-Leipzig 1926, s. 99; A. Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*, Cairo 1938, s. 67-68; G. Fohrer, *History of Israelite Religion* (trc. David E. Green), London 1975, s. 222; *NDB*, s. 222-223; A. Yaşar Ocak, *İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü*, Ankara 1985, s. 72-81, 99-100; ayrıca bk. tür.yer.; M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi*, Ankara 1990, II, 135-140; L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, Baltimore 1998, IV, 193-235; Abdullah Aydemir, "İlyas(as) Hakkında Bir Araştırma", *İslâm Medeniyeti*, V/2, İstanbul 1981, s. 27-38; John Bowman, "Elijah and the Pouline Jesus Christ", *Abr-nahrain*, XXVI, Leiden 1988, s. 1-18; A. Legendre, "Cison (Torrent de)", *DB*, II/1, s. 785-786; E. Mangelot, "Elie", a.e., II/2, s. 1670-1676; H. Cazelles, "Elie", *Catholicisme: Hier, aujourd'hui, demain*, Paris 1956, IV, 8-9; G. Jacquemet, "Elie (Le retour d')", a.e., IV, 10-11; Y. Gutmann v.dğr., "Elijah", *EJd.*, VI, 632-642; A. J. Wensinck - G. Vajda, "İlyâs", *El²* (Fr.), III/2, s. 1184-1185; İlyas Çelebi, "Hızır", *DİA*, XVII, 406-409.

ÖMER FARUK HARMAN

İLYAS BEY

(ö. 824/1421)

Menteşeoğulları'nın son beyi.

Babası, Menteşe Beyi İbrâhim'in oğlu olup onun ölümünden sonra Muğla ve Çine taraflarının idaresini üstlenen Mehmed Bey'dir. Hayatının ilk dönemleri hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Tarih sahnesine çıkışı, Timur'un Batı Anadolu beyliklerini yeniden teşkil etmesi sırasındadır. Bundan önce, Menteşeoğlu Gazi Ahmed'in Venedikliler ile yaptığı 22 Nisan 1375 tarihli antlaşmada adı geçen Tave (Tavas) Beyi İlyas'ın onunla ilgisi düşünülebilirse de bu husus oldukça müphem görünmektedir. Resmî Venedik kayıtlarında adı Alies, Alias, Alis Elias, Helias şekillerinde yazılmış olup Balat'ta yaptırdığı caminin kitâbesinde Şuçâeddin lakabıyla anılmıştır.

Yıldırım Bayezid Menteşe ilini ele geçirdiği sırada ulu bey olarak Gazi Ahmed,

Balat hâkimi olarak da İlyas Bey bulunuyordu. İlyas'ın kardeşi olarak gösterilen Mahmud'un 1389'dan önce Balat ve yöresine hâkim olduğu, ancak onunla yaptığı mücadelede yenilerek Yıldırım Bayezid'e sığındığı, Yıldırım'ın Menteşe ilini alması üzerine de İlyas ve babası Mehmed'in kaçtıkları, Mahmud'un ise beyliğin başına geçirilmeyip Bergama yakınlarındaki iki köyün kendisine mülk olarak verildiği belirtilmektedir. Ancak Menteşeoğulları'na mensup olduğu tarihi kayıtlarla sabit olan Mahmud'un (BA, TD, nr. 453, s. 53, 54, 60) Mehmed Bey'in oğlu olup olmadığı, İlyas ile münasebetleri hakkında hiçbir bilgi yoktur. Hatta İsfendiyar Bey'in yanına sığınan İlyas ve Mehmed beylerden hangisinin Timur'a katıldığı da kaynaklarda yer almamaktadır. Fakat Mehmed Bey'in İsfendiyar Bey ile birlikte Ankara Savaşı'ndan sonra Timur'u Denizli civarında Menderes nehri kenarında karşılayıp değerli hediyeler verdiği bilindiğine göre İlyas'ın Timur'un yanına giderek Ankara Savaşı'na katıldığı ve babasının bu sırada Sinop'ta kaldığı düşünülebilir. 1403 Şubatından hemen önce Venedik'in Kandiyе dükalığı ile yapılan görüşmeler sırasında Balat emîri olarak Mehmed Bey'in bulunduğu sanılmaktadır (Zachariadou, s. 82). 1403 Nisanından önce iki taraf arasındaki görüşmeler bir neticeye vardığında Mehmed Bey'in yerine İlyas'ın geçmiş olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim 1403 Temmuz ortalarına doğru Balat'a gelen elçi Leonardo Dellaporta, İlyas Bey tarafından Peçin'deki sarayında karşılanmış ve 24 Temmuz'da da anlaşma imzalanmıştı. Ticarî hükümleri ihtiva eden bu anlaşma aynı zamanda, bu dönemde Anadolu'nun karışık durumu dolayısıyla Menteşe Beyliği'nin sarsıntı içinde bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir. İlyas Bey, bu karışık ortam içerisinde bir taraftan Venedik'le iyi ilişkiler kurmaya çalışırken diğer taraftan Osmanlı şehzadeleri arasındaki iktidar mücadelesini ihtiyatla takip ediyordu. Ancak Aydınoğlu Cüneyd Bey'in faaliyetleri bu dikkatli siyasetin değişmesine yol açtı.

Cüneyd Ayasuluk'a girince buradan kaçan Aydınoğlu Umur İlyas Bey'e sığındı. Bunun üzerine İlyas Bey yeğeni Umur ile birlikte Ayasuluk'a yürüyerek şehri yaktı, kalede bulunan Cüneyd'in kardeşini esir alıp Menteşe iline götürdü, Umur da yeneden beyliğin başına geçti (807/1405). Aydın Beyliği'ni kendi hâkimiyeti altında telakkî eden Rumeli'ye hâkim Süleyman

Çelebi, Cüneyd'i desteklerken Anadolu taraflarına hâkim olmaya çalışan Çelebi Mehmed de Aydın ve Menteşe beylerine destek vermişti. Fakat daha sonra Süleyman'dan yüz çeviren Cüneyd'in Umur'u ortadan kaldırıp Aydın Beyliği'ni eline geçirmesi üzerine İlyas Bey onunla anlaşmaya mecbur oldu (809/1407). Kardeşi Süleyman'a karşı kendisine müttefik arayan Çelebi Mehmed'i desteklediği gibi onun Rodos şövalyelerine kale inşası için Bodrum'u göstermesine de ses çıkarmadı (Zachariadou, s. 87). Bütün bu karışık siyasî şartlar Venedik'i telâşlandırdı ve anlaşmanın yenilenmesi için faaliyete geçirdi. Kandiyе Dukası Leonardo Bembo, G. Pizamano'yu İlyas Bey'e elçi olarak gönderip 1403 antlaşmasını yenileyen bir metni ona kabul ettirdi (2 Haziran 1407).

Öte yandan Cüneyd ile dostça münasebetlerini sürdüren İlyas Bey, Timur'a olan bağlılığının ifadesi olmak üzere torunlarının düşününe katılmak için bir elçi ve hediyeler göndermekten de geri kalmamıştı (Claviyo, s. 92). 1407 antlaşmasından sonra Kandiyе Dukası Leonardo Trevisian, Sclavo adlı bir başka elçiyi yollayarak Balat'taki Venedik menfaatlerini koruyucu yeni bir antlaşma teşebbüsünde bulundu. Ancak elçinin teklifleri İlyas Bey'i kızdırınca anlaşma gerçekleşmedi, fakat 1409 Kasımında Andrea Pantaleo, Menteşe iline giderek aynı hakları elde etmeyi başardı. Bundan sonra münasebetlerde bazı zorluklar ortaya çıktı. Başta Girit olmak üzere Venedik'e ait Ege adalarını hedef alan Türk akınları, Venedik'i Aydın ve Menteşeoğulları'na gözdağı vermek amacıyla Ayasuluk ve Balat'a bir donanma gönderme teşebbüsüne sevkettiyse de bunalım savaşa dönüşmeden atlatıldı. Öte yandan Çelebi Mehmed, Mûsâ'yı bertaraf edip duruma hâkim olunca (816/1413) İlyas Bey Cüneyd ile birlikte onun hâkimiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Vasallık bağları tam olarak yerleşmeden önce ticaret serbestisini emniyet altına almak isteyen Venedikliler yeni bir teşebbüste daha bulundular. Elçi olarak gönderilen Körfez kaptanı Pietro Civran, 17 Ekim 1414'te Peçin'de İlyas Bey'e eski antlaşmaların geçerliliğini ifade eden kısa bir anlaşma metnini kabul ettirdi. Venedik-Menteşe arasındaki ticarî münasebetlerin en son resmî belgesi olan bu anlaşmadan sonra İlyas Bey Osmanlı hâkimiyetini kati olarak tanıdı, hatta bastırdığı paralarda kendi adıyla birlikte Çelebi Mehmed'in adı da yer aldı. 1415'ten itibaren Osmanlılar'a bağlı olarak beyliği-

ni sürdürebildi ve oğullarını da (Leys ve Ahmed) rehin olarak Osmanlı sarayına gönderdi. Nihayet Çelebi Mehmed'in ölümünden az sonra 824'te (1421) vefat etti (*Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 4 [1975], s. 262). Oğulları kaçarak beyliği ellerine geçirdilerse de II. Murad 1424'te Menteşe iline girip onları ortadan kaldırarak burayı Osmanlı toprağına kattı.

Venedikliler, Osmanlılar ve Cüneyd Bey ile münasebetler çerçevesinde bölgedeki hassas dengeleri çok iyi hesaplayan İlyas Bey, bu mahir siyaseti sayesinde hiç olmazsa vefatına kadar beyliğini ayakta tutmayı başarmıştır. Yirmi yıla yaklaşan beyliği sırasında Balat'ta sanat değeri çok yüksek olan bir cami, medrese ve imaret inşa ettirmiş (1404), Muğla'nın Turgut nahiyesinde bir cami yaptırmıştır. Ayrıca Şirvanlı Mehmed b. Mehmed, onun adına *İlyâsiyye* adını verdiği muhtasar bir tıp kitabı tercüme etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 453, s. 53, 54, 60; Nizâmeddin Şâmi, *Zafernâme* (trc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 315; Claviyo, *Timur Devrinde Kadis'ten Semerkant'a Seyahat* (trc. Ömer Rıza Doğrul), İstanbul 1975, s. 92; Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 48-49, 64, 70; Aşıkpaşazâde, *Târih*, s. 67, 75; Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 72-82; a.mlf., "Menteşe-oğulları", *İA*, VII, 727-730; E. A. Zachariadou, *Trade and Crusade, Venetian Crete and the Emirates of Menteshe and Aydın (1300-1415)*, Venice 1983, s. 77, 81, 82-83, 85-88, 99, 112, 169; K. Ekrem Uykucu, *Muğla Tarihi*, İstanbul 1983, s. 66-69; P. Wittek, *Menteşe Beyliği* (trc. Orhan Şaik Gökyay), Ankara 1986, s. 80, 84, 90-100, 115-116, 156-159; Aynur Durukan, *Balat, İlyas Bey Camii*, Ankara 1988; Şerafettin Turan, *Türkiye-İtalya İlişkileri*, İstanbul 1990, I, 149-150, 152-153, 155-157; "Hicrî 858 Yılına Ait Takvim" (nşr. Atsız), *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Ankara 1975, s. 262; Halil İnalcık, "Meḥammed I", *Eİ²* (İng.), VI, 974-975.

FERİDUN EMECECI

İLYAS BEY CAMİİ

Bilecik yakınında
XV. yüzyılda yapılmış cami.

Bursa Yenişehir'i ile Bilecik arasında, il merkezine 10 km. uzaklıktaki İlyas Bey köyünde bulunmaktadır. Osmanlı Beyliği'nin ilk yıllarında, kızı, Nilüfer Hatun adıyla Orhan Gazi'nin zevcesi olan Bizans tekfurunun kalesi Yarhisar'ın hemen yakınındadır. Osmanlı dönemi Türk mimarisinin en büyük ölçüdeki ahşap çatılı camilerinden olan eserin, Sırbistan Terkoş'ta (Tergovişte) hasları olan Mirâlem İlyas Bey ile aynı kişi olduğu öğre-